

19. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA MODERNLEŞME ELEŞTİRİSİ

Ümmet ERKAN*

Özet

Edebiyat, özellikle de roman topluma tutulmuş bir ayna gibidir. Roman, öykü, şiir gibi edebi eserler bireysel bir yaratım olduğu kadar dönemin toplumsal, ekonomik, siyasi sorunlarını da yansıtır. Bu nedenle edebi eserler aynı zamanda sosyolojik bir veri olarak kabul edilebilir.

19. yüzyıl Rus edebiyatı, dünya çapında üne kavuşmuş büyük Rus yazarların asrıdır. Bu sırada Puşkin, Gogol, Dostoyevski, Turgenyev, Çernişevski, Tolstoy gibi büyük Rus yazarlar yaşamıştır. 19. Yüzyıl Rus edebiyatının zirveleri sayılan bu isimler toplumsal sorunlara da duyarsız kalmamış, eserlerinde Rus toplumun yaşamış olduğu modernleşme sürecini de yorumlamıştır.

Bu çalışmada Rus modernleşmesinin neden olduğu toplumsal, siyasal bölünmeler, 19. Yüzyıl Rus edebiyatçılarının eserlerinden yola çıkılarak analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu edebi eserlerde yazarların seçmiş olduğu karakterler, konular ve bu konuların anlatım biçimleri analiz edilerek, Rusya'da 19. Yüzyıldaki düşünce hareketleri ve modernleşme lehinde veya aleyhinde olan fikirler incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rus edebiyatı, modernleşme, Rus modernleşmesi, Rusya tarihi.

THE CRITISIZM OF 19th CENTURY RUSSIAN LITERATURE MODERNIZATION

Abstract

Literature, especially novel, is like a mirror that is held on to the public. The belles lettres, like novels, narratives, poems are both personal creativity and reflect the social, economic and political problems of that area. For that reason, the belles lettres can be acknowledged as sociological data at the same time.

19 th century Russian Literature is the century of Russian authors who became well-known worldwide. The most important authors like Pushkin, Gogol, Dostoyevsky, Turgenyev, Tolstoy lived in this century. These names were approved as the gurus of 19 th century Russian Literature and they didn't remain insensitive to social problems, in addition they commented the modernization process that the Russian public had lived in their master pieces.

In this study, the social and political divisions that were cause by Russian modernization will be anlyzde by the help of master pieces of 19 th century Russian

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Literatures. In these literary works, the characters, plots and phraseology that were chosen and used by the authors will be analyzed and the ideas that are in favour of or against the movements of thought and modernization in the 19 th century will be studied.

Keywords: Russian Literature, modernization, Russian modernization, Russian history.

1. GİRİŞ

19. yüzyıl Rus edebiyatı, Rus toplumu ve aydınlarının modernleşme deneyimini yorumlama açısından zengin bir kaynaktır. Bu edebi metinler; dönemin farklı görüş ve düşüncelerini, fikir hareketlerini izlemek açısından da önemli belgeler niteliğindedir. Modernleşme yanlısı ve karşıtı olan Rus edebiyatçıları kendi dönemlerinde yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik olayları farklı biçimlerde eserlerine yansıtılmışlardır. Yaratmış oldukları karakterler, olay örgüsü, diyaloglar, metinler ve kurgular bu düşünceleri yansıtmaktadır.

Rus modernleşmesi, diğer Batı dışı toplumların modernleşme deneyimi gibi Batı'nın model olarak alınıp, belirli reformların toplumsal bir mühendislik çabaları içerisinde gerçekleştirilmesi amacına matuf olmuştur. Çar I. Petro döneminde başlatılan reformlar, ülkede büyük kopuşlara da yol açmıştır. Petro'nun "Batı'ya açılan bir pencere" olarak kurdurmuş olduğu Petersburg şehri, Rus modernleşmesinin de sembollerinden olmuştur. Petro'nun modernleşmeyi Rus toplumsal, kültürel yapısına karşı konumlandırması halkta derin bir endişe ve tepki yaratmıştır. Özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan Batı karşıtı muhafazakâr ve milliyetçi hareketlerin köklerini biraz da burada aramak gereklidir.

19. yüzyılın başlarında Napolyon'un Avrupa'yı istilasına karşı güçlü bir direnç gösteren ve bir ölçüde Avrupa'yı Napolyon'dan kurtaran Rusya, Batı kamuoyunda büyük bir sempati kazanmıştır. (Kurat 1987: 297-311) Çar I. Aleksandr döneminde Rusya Avrupa ilişkilerinin yakınlaşması, Rusya'daki liberal akımların ve modernleşme yanlısı fikirlerin de güçlenmesini sağlamıştır. Fakat Çar I. Aleksandr'ın ölümü sonrasında çar olan amcası I. Nikola döneminde Rusya Avrupa ilişkileri yeniden gerilmiştir. Rusya, Çar I. Nikola döneminde içe kapanmıştır. 1848 Devrimlerine karşı Rusya'nın göstermiş olduğu reaksiyon, Polonyalı ve Macar bağımsızlık yanlılarının Avusturya ile birlikte kanlı biçimde bastırılması, Rusya'ya karşı Batı kamuoyunda olumsuz bir algı oluşturmuştur. Çar I. Nikola döneminde

Rusya'nın içe kapanması, her türlü özgürlük talebinin bastırılması, Rusya'da modernleşme yanlısı düşünce ve aydınlar da ümitsizliğe neden olmuştur.

Batı ile gerginleşen ilişkiler, Rusya'nın yaşamış olduğu ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlar Rusya'da muhafazakâr, Batı ve modernleşme karşıtı düşüncelerin de yeşermesi için mümbit bir saha olmuştur. Çar I. Nikola döneminden başlayarak büyük bir güç kazanmış olan bu fikirlerin başında Slavofillik gelir. Batı uygarlığının artık tükendiğini savunan Slavofiller, Avrupa'nın kurtuluşunu Rus toplumun henüz bozulmamış yapısı, inanç ve düşünsel zenginliğine bağlamıştır. (Walicki 1977: 7) 19. Yüzyılın ikinci yarısında ise Slavofil düşünce yerini Pancermenizm'in de etkisi ile Panslavizm'e bırakmıştır. Panslavizm, bütün Slavların birleşmesi ve yozlaşmış Batı uygarlığına karşı yeni bir cephe kurulması fikrini savunmuştur. (Tanju 2007: 126)

Panslavist düşüncelerin yaygınlaşmasında, Batı'nın Rusya'ya, diğer Doğulu toplumlara kullanmış olduğu bazı klişe oryantalist söylemlerle bakması da etkili olmuştur. Batılı yazar, aydın ve düşünürlerin bazılarının gözünde Rusya, Asyatik bir toplumdur. Doğu despotizminin hüküm sürdüğü ülkelerden biridir. (Lamartine 1991) Rusya'nın "Doğu Hıristiyanlığı" olarak kabul edilen Ortodoks mezhebine bağlı olması da Rusya'nın Batı'nın değil, Doğu'nun parçası olmasına neden olmuştur. 1856 Kırım Savaşı'nda Avrupa'nın güçlü devletleri olan İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'nın yanında savaşa dâhil olmaları, Rus halkında Batı karşıtı düşüncelerin de artmasına neden olmuştur. Bu dönemde güçlenen Panslavizm; Rusya'nın ve hatta Avrupa'nın yegâne kurtuluşunun ancak Rusya'nın bozulmamış toplum yapısı ve dini inançlarında olduğunu savunmuştur. Onlara göre Batı uygarlığı artık "yozlaşmıştır." (Walicki 1977: 32-33) Onlara göre Roma'yı Cermen aşısının kurtarmış olduğu gibi bugünde bir Slav aşısını ihtiyaç vardır. Rusya ruh, Avrupa ise beden olacaktır.

19. yüzyıl Rus edebiyatı yaratıcılık açısından da zengin bir dönemi yansıtmıştır. Rusya'nın büyük romancı, öykücü ve şairleri bu dönemde büyük eserler vermiştir. Gogol, Puşkin, Dostoyevski, Tolstoy, Turgenyev, Çernişevski gibi büyük Rus yazarları, 19. Yüzyılın derin ekonomik, siyasi, toplumsal sancılara şahit olmuş ve bu derin acı ve karmaşık toplumsal deneyimleri eserlerine yansıtmışlardır. Rus yazarları, toplumun değişik

kesimlerinden, ama toplumda var olan gerçek tipleri eserlerinde anlatmıştır (Sürer 2006: 9).

Puşkin'in Petro'nun bronzdan heykeli ile hesaplaşması, Gogol'un serfliği eleştiren "*Ölü Canlar*" kitabı toplumsal eleştiri dozu yüksek eserlerdir. Çernişevski ve Turgenyev'de ise nihilizm, materyalizm izleri görülür. Turgenyev'in Bazarov karakteri Rusya'nın nihilist kuşağının temsilidir. Dostoyevski ve Tolstoy ise eserlerinde hem siyasal, hem toplumsal eleştiri ve analizlerde bulunmuşlardır. Onların her bir eseri hem dönemi, hem de Rusya'yı analiz etmemizi sağlayan çok önemli kaynaklardır.

2. MODERNİTE VE RUS MODERNLEŞMESİ

Modernlik, Batı Avrupa'da on yedinci yüzyılda başlayıp halen devam eden bir süreci ifade eder. Modernliğin çeşitli tanımları yapılmıştır. Abel Jeanniere'e göre modern, yeninin eş anlamlısı olarak kullanılır. "İster olumlu, isterse olumsuz değerlendirsinler, gündelik yaşamda ve kültürde modaya uygun tutumlara modern denir." (Jeanniere 1994: 15). Modernite "teknik ilerleme" ve bunun emek dünyası ve endüstride meydana getirdiği büyük altüst oluşları ifade eder. Modernite kimileri için tersine çevrilemez bir durumdur. Geleneksel toplumların karşıtıdır; ıslahat, yenilik ve dinamizmle karakterize edilir (Best, Kellner 2011: 15). Giddens'e göre modernlik; "on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerini ifade eder." (Giddens 1994: 9). Giddens, geleneksel toplumdan modern topluma geçişle ilgili süreksizliklerden söz etmiştir. Ona göre bu dönüşüm o kadar büyük sonuçlara yol açmıştır ki, bu bizi geleneksel ile modern arasında bir mutlak kopuş olduğu sonucuna götürmüştür. Ona göre modern toplumu geleneksel toplumdan ayıran süreksizlikler; değişimin hızı, değişimin alanı, modern kurumların doğası ve kentlerin yapısındaki farklılıklar şeklinde ele alınabilir. Değişim çok hızlı, küresel bir düzlemde, üretimin yapısında meydana gelen değişimler ve kentlerin var oluşundaki farklılıklarla açıklanabilir.

Kahraman modernleşmenin üç temel ayağa dayandığını savunur. Birincisi zamanın kendi başına bir anlam ve değer kazanması ve ilerleme fikrinin belirleyici bir unsur olmasıdır. Modernin geçmiş ve gelecek eksenli bir zaman anlayışı gelişme ve ilerlemenin bu ekseninde ortaya çıkacağını gösterir. Evrimci bir anlayışla hareket eden bu anlayış geleceğe doğru gidişin hep daha iyiye yönelik olduğunu apriori olarak kabul eder. Bu da

modernleşmeyi bir ideoloji haline getirir (Kahraman 2010: 46-47). İkinci özelliği ise Batı modernitesinin modelsiz oluşudur. Batı modernliği sadece Batı’da görülen, kendine özgü bir gerçeklik ve gelişmedir. Öteki toplumlar ancak Batı tarafından modernleştirilebilir. Bu da Batı’ya ötekiler üzerinde bir denetim ve kontrol gücü kazandırmaktadır. Üçüncü önemli unsur da Batı modernleşmesinin bir doğal süreç içerisinde gelişmesidir. Bir önceki dönem sonrakini de hazırlamıştır. Bu uzun bir birikim ve doğal bir evrime dayanmıştır (Kahraman 2010: 48).

Modernite, Batı Avrupa’da başlayan kapitalistleşme, kentleşme, ulus devlet, rasyonelleşme, kitlesel üretim vb. kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Batı da kendi doğal süreci içerisinde gerçekleşen modernite, diyalektik karşıtlıklar içerisinde dinamik bir gelişim göstermiştir. Batı dışı toplumlarda ise genellikle Batı’daki gelişmelerin taklit edilmesi biçiminde görülmüştür. Batı dışı toplumlar modernleşmeyi genellikle resmi devlet politikaları ile hızlı ve topyekûn bir biçimde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu durum, modernleşmeye karşı toplumda ve aydınlar arasında bir reaksiyon oluşmasına yol açmış, çoğu zaman duygusal tonu yüksek muhafazakâr ve milliyetçi tepkiler ortaya çıkarmıştır.

Türköne, modernlik ile modernleşme arasında ayırım yapmış, Batı’nın inşa ettiği demokrasi, insan hakları, hümanizm, aklın egemenliği, sanayileşme ve kitlesel üretim gibi süreçlerin modernliği tanımladığını belirtmiştir (Türköne 2003: 9). Ona göre modernlik Batı’ya özgü ekonomik, siyasal, kültürel dönüşümleri içerir. Modernlik, Batı’nın her alanda “tartışmasız üstünlüğü”yle sonuçlanmıştır. Bu “göz kamaştırıcı sonuç” karşısında diğer toplumlar Batılı olmak için hızlı bir değişim/dönüşüm sürecine girmiştir. Bunun adı ise modernleşmedir.

Benzer bir ayırımı da Göle yapmıştır. Ona göre “modernlik, evrenselliği içermektedir. Modernleşme ise, farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır. Başka bir deyişle, modernleşme zaten kendi içinde çoğuldur, diye düşünebiliriz. Fransa’nın Jakoben sanayi modernleşmesi ile İngiltere’nin piyasa ekonomisine dayalı liberal modernleşme modelleri farklılık taşımaktadır.” Modernlik evrenselken, modernleşme ise, daha yerel bir dokuya sahiptir (Göle 2002:162.).

Bu temel kavramsallaştırmadan yola çıkarak Batı dışı toplumların (Rus, Türk, Arap, İran, Hint vb.) temelde bir modernleşme sürecinin parçası olduğu

söylenbilir. Batı dışı toplumlar için hedef Batılı olmaktır. Bunun en önemli nedeni ise Batı'nın 17. yüzyıldan itibaren kalkınması, gelişmesi ve teknolojik üstünlüğüdür. Batı ile rekabet etmekte zorlanan Batı dışı toplumlar, genellikle hazır bazı reçeteler, uygunluğu denetlenmemiş kalıplarla kendi toplumlarını hızlı bir transformasyona sokma çabasında olmuştur. Bunun sonuçları ise bugün de hala süren kimlik tartışmaları, toplumsal ve ideolojik bölünmeler biçiminde görülmüştür.

2.1.Rus Modernleşmesi

Tarihsel geçmişi Kiev Knezliği'ne kadar giden Rus Devleti, Avrasya bölgesinde geniş bir bozkırda yaşayan Slav halklarından oluşmuştur. Bu devletin kurucusu Korkunç İvan lakaplı IV. İvan (1530-1584)'dır. Rus devleti özellikle Altın Ordu devletinin yıkılması sonrasında hızla sınırlarını genişletmiştir. Rus devletinin en önemli niteliklerinden biri bu yayılcılık siyaseti olmuştur. Henry Kissinger'a göre yüzyıllardır emperyalizm Rus dış politikasının temelini oluşturmuştur. Moskova'dan Pasifik kıyılarına, Doğu Avrupa'dan Avrupa'nın merkezine Ruslar sürekli zayıf komşularını denetim altında tutmaya çalışmışlardır. İstilalara açık olmasından kaynaklanan sürekli güvenlik endişesi Rusları sürekli sınır tanımadan ilerleme politikası gütmelerine neden olmuştur (Kissinger 1994: 24-25).

Rus devletinin bir diğer temel özelliği otokrasidir. IV İvan'la başlayan bu otokrasi geleneği, Rus devletinin temel niteliklerinden biri olmuştur. Buna yol açan nedenlerin başında coğrafi etkenler gelmektedir. Verimsiz topraklar, sınırların genişliği nedeniyle sürekli ordu bulundurma zorunluluğu Rusya'da merkezi bir otoritenin tesisini zorunlu hale getirmiştir. Bu durum da köylüler üzerinde baskıyı artırmıştır. Hammadde kaynakları ile pazarlar arasındaki uzaklık, ulaşım ağının gelişmemiş olması, nehirlerin kışın donması Rusya'nın Batı pazarına ulaşmasını da olumsuz etkilemiştir.

Rusya, geniş sınırlar içerisinde hızlı bir yayılma siyaseti izleyen, bunu merkezi bir otokrasi ağıyla sistematize etmiş bir devlettir. Rusya'nın kendini tanımlamasında dinsel kimliğin de önemli bir yeri vardır. Ruslar, Batı Avrupa'dan farklı olarak Ortodoks'turlar. Rus kilisesi kuruluşundan beri ritüellerini ve dinsel metinlerinde Slav dilini kullanarak, milli bir kilise inşasını da sağlamıştır (Kurat 1987: 32-33.). Kendisine model olarak da devletle uyum içinde olan Bizans kilisesini model almıştır. Bu durum, Batı

Avrupa’da görülen kilise ile siyasal kurumlar arasındaki iktidar mücadelesinin Rusya’da yaşanmasını önlemiştir.

Rusya’yı büyük Rusya haline getirmeyi amaçlayan ve bu amaçla büyük bir reform hamlesi başlatan şüphesiz Romanov hanedanlığından Çar I. Petro’dur. Petro, Rusya için modernleşme iradesini güçlü bir biçimde ortaya koyan bir liderdir. En önemli amacı ülkesini Batı’ya açmaktır. Rusya’da Bilimler Akademisi’ni kurdurmuş, eğitim sistemini modernize etmiştir. Kiril alfabesinin sadeleştirilmiş, ilk Rus gazetesini çıkarmış ve Batılı bilim insanı, yazar ve edebiyatçıların kitaplarının Rusçaya çevrilmesini sağlamıştır.

Anisimov’a göre; Petro reformları, merkezileştirilmiş otokratik yönetimle, güçlü bir ordu ve serf ekonomisine dayanan askeri-bürokratik devletin oluşumuna yol açmıştır. Petro’nun hükümdarlığı süresince, 18. ve 19. yüzyıllardaki Rusya’nın emperyal politikası yerleşmiş ve klişeleşmiş örnek olarak şeklini almıştır (Anisimiov 1993).

Petro, rasyonel ve etkili bir bürokratik ağ kurarak, büyük, yeni ve sürekli ordular kurdurmuştur. Bu reformlar Rusya’yı bir imparatorluk ve Avrupa devlet sisteminin büyük bir oyuncusu haline getirmiştir. Batı Avrupa’dakinin tersine, şehir özerkliğinin yerleşmesi, yönetim erkinin parçalanması, tüccar ve sanayici sınıfların çıkar birliği içinde örgütlenip iktidarı kontrol etmesi gibi olguların görülmediği bir ülkede Büyük Petro, orduyu¹, yönetimi, maliyeyi modernleştirmiş, eğitimi sistemini genel olarak yeniden düzenleyip, iktisadi alanda da müteşebbis bir sınıf yaratmıştır (D’encasse 2003: 110).

Onun modernleşme projesinin en büyük örneği bataklıklar üzerinde kurdurduğu St. Petersburg şehridir. Petro, bu şehri Batı’ya en yakın Rus toprağı olan Fin Körfezi kıyısında kurdurmuştur. Petersburg, Rus modernleşmesinin bir prototipi olarak görülmüştür (Berman 2010: 240). Petersburg, Avrupa’dan getirilen mimarlar eliyle ve tamamen matematiksel hesaplara ve belli plan ve ölçeklere göre inşa edilmiştir. Petersburg, devlet eliyle toplumu modernleştirme amacının siyasal bir tiyatro sahnesi olmuştur. Petersburg, bir kopuşun da başlangıcı olmuştur. Aydınla halk, yönetenle yönetilenler arasında ideolojik bağın kopuşudur. Sonraki dönemde modernleşme karşıtı düşüncelerin Rus aydınları ve Rus toplumu arasında

¹ 1725 yılında Petro öldüğünde, Rusya’nın elinde 250 bin kişilik sürekli bir ordu ve buna ilaveten 100 binden fazla Don Kazağı ve yabancı paralı asker ve 24 bin denizci vardı.

güçlü bir destek bulmasında, bu modernleşme deneyiminin yaratmış olduğu travmatik sonuçların etkisi olmuştur.

19. yüzyılda Rusya ile Avrupa ilişkileri gelgitli bir seyir izlemiştir. Çar I. Aleksandr döneminde Rusya, Avrupa ilişkilerini geliştirmiştir. Napolyon'un Avrupa'da yayılmacı askeri politikalarına karşı önemli bir partner haline gelen Rusya, Napolyon'un imha edilmesinde önemli bir katkı yapmıştır. Çar I. Aleksandr, kendini "Avrupa'nın kurtarıcısı" olarak görmüştür (Kurat 1987:297-311). Çar I. Aleksandr, "Kutsal İttifak"ın en önemli üyelerinden biri olmuştur.

Çar I. Alkesandr'ın 1825 yılında ölümü Rusya tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çar'ın oğlu olmadığı için yerine amcalarından biri çar olmuştur. Dekabristler yani Aralıkçılar adı verilen bir grup asker, çar olarak Nikola yerine diğer kardeş Konstantin'i görmek istediklerini beyan eden bir bildiri ile ayaklanma girişiminde bulunmuştur. Dekabristler, anayasal reformların yapılması, serfliğin kaldırılması gibi bazı liberal taleplerde de bulunmuştur. Kohn'a göre Dekabristlerin savunduğu "toplumsal iyilik" fikri, geniş ulusal ilgi alanları için bir formül oluşturmuştur. Dekabristlerin temel sloganı, ulus boyutunda, herkes için "politik özgürlük" talebi olmuştur. Böylece, Fransız devriminin Rusya'daki yansıması gerçekleşmiş, ulusal bilinç yerleşmeye başlamıştır. Bağımsız devlet fikrine karşı hareket de başlamıştır (Kohn 1983: 121-124).

Dekabristlerin başlatmış olduğu liberal talepleri de içeren askeri ayaklanma başarısız olmuştur. Yeni Rus çarı olan I. Nikola döneminde Rusya ile Avrupa ilişkileri kötüye gitmiştir. I. Nikola devlet idaresini tamamen kontrol altında tutabilmek amacıyla, tam anlamıyla merkezî bir sistem ve geniş bir memurlar kitlesi oluşturarak, Rusya'da bir bürokrasi rejimi kurdu muştur. Bu dönemi Aleksander Herzen şöyle anlatmıştır: "Avrupalı olmayı bıraktı, ama Rus da olamadı... Sisteminde motor yoktu... Her özgürlük çığlığını, her ilerleme düşüncesini kovuşturmak dışında hiçbir şey yapmadı... Saltanatı esnasında tek tek her kurumu etkiledi; her yere felç, ölüm unsurlarını yaydı." (Akt. Berman 2010: 255).

Hükümdarlığı sırasında Batı Avrupa'da yaşanan 1848 devrimi, I.Nikola'yı fazlasıyla etkilemiştir. Rusya'da özellikle, çok fazla sayıda yerleşim yerini etkileyen kolera salgını ve kötü hasat gibi doğal felaketlerin de bir sonucu olmak üzere, bir hoşnutsuzluk dalgası yükselmiş, bu da köylü

isyanlarındaki artışın önemli bir nedeni olmuştur. Devrimci protesto hareketi artmıştır. Baltık Bölgesi, Litvanya ve Ukrayna’da, çarın devrilmesini isteyen broşürler dağıtılmıştır. I. Nikola, bu olgularda Batı Avrupa devrimci hareketinin etkisini görmüş ve benzer olayların gerçekleşmesini önlemek için, sert baskı önlemleri de dâhil olmak üzere, gerekeni yapmaya karar vermiştir. Böylece takip, baskı ve cezalandırmalar yaşanmıştır.

Çar I. Nikola döneminde Batı karşıtı düşünceler de aydınlar arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Rus milliyetçisi ve Batı karşıtı bu düşüncelerin önemli savunucularından biri Kireyevsky (1806-1856)’dir. Ona göre Batı uygarlığı bir çöküş içerisindeydi. Akılcılık, bireycilik, sekülerizm Batı’nın çöküşüne neden olan gerekçelerdi. Gelecek Avrupa’nın değil Rusya’nın olacaktı. “İnsanlığın uygarlığı yeni bir evreye girmiştir, bu evrede başı çekecek olan Rusya’dır; bu onun hakkı... Avrupa’nın değil. İhtiyarladı, bitip tükendi Avrupa, son sözünü söyledi, özünü ve ruhunu en iyi biçimde dile getirdi” (Koyré 1994: 115).

Benzer bir yaklaşımı K. Aksakov’da (1817–1860) da görmek mümkündür. Aksakov’a göre Batı ‘dışsal gerçeği’ seçerken Rusya ‘içsel gerçeği’ seçmiştir. İçsel gerçeklikten kasıt vicdanın sesi, toplumun içselleştirilmiş gelenekleridir. Dışsal gerçeklik ise sosyal yaşamın yabancılaşmış, suni biçimleridir (Walicki 1977: 9). Aksakov, Rusya’nın Petro öncesi döneme geri dönmesi gerektiğini savunuyordu.

Rusya’da 19. yüzyılda Batı karşıtlığını arttıran bir diğer olay Osmanlı-Rus Savaşı (Kırım Harbi-1856) Fransa ve İngiltere’nin göstermiş olduğu tutum olmuştur. Bu iki devletin Rus yayılcılığına karşı olarak Osmanlı yanında savaşa girmesi ve savaş sonunda Rusya’nın ağır bir yenilgi alması, Rusya’da Batı karşıtı düşüncelerin daha fazla destekçi bulmasına neden olmuştur. Kırım yenilgisi Rusya’nın ekonomik zayıflığını ve Avrupa devletlerinin üstünlüğünü bir kez daha teyit etmiştir (Skocpol 2004: 170).

Modernleşme yönünde önemli bir irade sergileyen ve bu amaçla serfliği kaldıran Çar II. Aleksandr döneminde başlatılan hamleler de beklenen sonuçları sağlayamamıştır. Bu reformların başarısız olmasında iki önemli gerekçe sıralanabilir. Birincisi bu reformlar bütünüyle hükümdarların iradesine bağlı kalmış, ikincisi ise halkın bu reformlara karşı isteksizliği olmuştur (D’encasse 2003: 151-184). Bu reformlar toplumsal bünyeye dışarıdan yapılan aşular olarak görüldüğü için toplumda reformların Rus

ruhuna, Rus inancına karşı olduğu gibi bir algı oluşmasına yol açmıştır. Petro'dan beri yapılan bütün reformlar elitleri etkilemiş, onların yaşantılarında önemli değişimler yaratmıştır. Halk ise bunu kendi geçmişinden, değerlerinden uzaklaşma olarak görmüştür. Halkın yatay kültürü ile elitlerin dikey/seçkin kültürü arasında bir uçurum meydana gelmiştir. Devletin bu ayrışmayı engelleme adına bir çabası da olmamıştır. Kitlelerin hoşnutsuzluğu da kilise tarafından desteklenmiştir.

Çar II. Aleksandr'ın 1881 yılında bir suikast sonucu öldürülmesi, Rusya'da yeni bir içe kapanmaya yol açmıştır. Yeni Çar III. Aleksandr, her tür özgürlük talebini bastırmıştır. Aydınlar ve halk arasında modernleşme karşıtlığı artmıştır. Ayrıca Rusya'da radikal bazı hareketler de gittikçe güçlenmeye başlamıştır.

Özetle Rus modernleşmesi, Batı'nın teknik, askeri, ekonomik üstünlüğüne ulaşmak amacıyla özellikle I. Petro sonrasında başlayan reform programlarının genel adıdır. Rus modernleşmesi tepeden inme, halkın kültür ve inancına yabancı bir düşünce olarak algılanmış, gerek aydınlar gerekse de halk arasında modernleşmeye yönelik ciddi tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu farklı görüş ve düşüncelerin yansımaları edebiyatı da etkilemiştir.

3. 19. YÜZYIL RUS EDEBİYATI

19. yüzyıl Rus edebiyatı deyince ilk akla gelen isimler; Puşkin, Gogol, Turgenyev, Çernişevski, Dostoyevski, Tolstoy'dur. Öykü ve roman alanında unutulmaz eserler veren Rus edebiyatçıları bu bölümde üç alt başlık altında sıralanmıştır. İlk önce Rus edebiyatının öncü isimleri olan Puşkin ve Gogol incelenmiştir. İkinci alt bölümde Rus edebiyat ve düşünce alanında isimleri nihilizmle özdeşleşmiş olan radikal demokratlardan Çernişevski ve Turgenyev ele alınmıştır. Üçüncü alt bölümde ise Rus edebiyatının iki zirve ismi olan Dostoyevski ve Tolstoy'un eserleri inceleme konusu yapılmıştır.

3.1. Puşkin ve Gogol

Çağdaş Rus edebiyatının en önemli isimlerinin başında büyük yazar Puşkin gelir. Ailesi Habeşistanlı olan Puşkin, Batılı bir eğitim almıştır. Puşkin, Anadolu ve Kafkasya'yı gezmiş, buradaki insanları yakından tanımıştır. Onun bölgeye ilgisini çeken olay ise "Güney Sürgünü" olmuştur.

Dostoyevski'ye göre Puşkin, "derin sezgisi ve apak Rus yüreğiyle, çağdaş aydın toplumumuzun tutulduğu hastalığı belli başlı belirtileriyle görüp ortaya serenlerin ilki olmuştur" (Dostoyevski 2009). Puşkin, eserlerinde

huzursuz, aradığını bulamamış, kendi toplumuna yabancılaşmış bir zümreyi ele almıştır. Ele aldığı tipler son derece gerçekçidir. Rusya'nın yaşayan insanlarıdır. Halkın şuuruna inanması ve halktan başka bir yol aramaması onun dehası olmuştur.

Puşkin, yazdığı “Bronz Süvari” şiiriyle Petersburg'un en önemli simgesi olan Petro'nun bronzdan heykeliyle hesaplaşmıştır. Bu eser, sanatsal olduğu kadar da siyasal bir eserdir. “Başiboş dalgaların yanında durdu O ve / derin düşüncelere dalıp baktı uzun uzun.” Şiir böyle başlar. Devamında ise; “düşündü O: Burada, Avrupa'ya bakan bir pencereyi yarıp açmakmış yazgımız/ ve denizin yanı başında sımsıkı toprağa basıp durmak.” Puşkin, Petersburg'un inşa edilmiş amacına gönderme yapmıştır. Petersburg, yaratıcısının yanında ironik bir biçimde temelsiz durmaktadır. “Yücel Petro'nun şehri ve Rusya gibi tüm gücünle yüksel; fethettiklerin seninle barıştı sonunda; Fin dalgaları unutsunlar eski defterlerini ve güçsüz öfkeler bozmasın Petro'nun ebedi uykusunu.” (Berman 2010: 245-247).

Puşkin eserde, sellerin şehri yutmasını anlatmıştır. “Dalgalar, vahşi hayvanları gibi tırmandı pencerelere. Tekneler sürüklenip koca gövdeleriyle camlara bindirdi. Köprüler sele kapılıp sürüklendi...” Petro'nun kurduğu bu şehir doğaya yenilmiştir. Fethederek üzerinde Petersburg'u kurduğu elementler öç almıştır şehirden. “Çarlara bahşedilmemiştir havaya, toprağa, suya hükmetmek; Tanrı'ya aittir onlar” diye seslenmiştir Puşkin. Bütün bir Rus modernleşmesine, çarların insanların bedenleri ve ruhlarına egemen olmaya çalışmasına yönelik bir siyasal eleştiridir bu. Taşan dalgalarla yönetim şehri çevresinden kopmuş bir ada olmuştur. Tıpkı baştan beri olduğu gibi. Halktan ve çevreden kopuk, siyasal bir modernleşme bir yabancılaşmaya neden olmuştur. Sıradan insanlar ise bu şehrin enkazları altında kalmıştır.

Puşkin'in Petro ve St. Petersburg şehri üzerinden bütün Rus modernleşmesi ile hesaplaştığı söylenebilir. Çar I. Petro, doğayı ve toplumu karşısına almış, onu istediği gibi kesip biçeceği bir kumaş gibi görmüştür. Puşkin, bu noktada çarların bile doğal ve toplumsal kanunlara karşı gelemeyeceğini, toplumun ve doğanın en sonunda kendi doğal gelişimine döneceğini savunmuştur.

Diğer önemli bir Rus yazar Nikolay Vasilyeviç Gogol'dur. Gogol, 1809'da Ukrayna'nın Poltova şehrinde doğmuştur. 1828'de Kiev yakınlarında Nezhin

Yüksek Okulu'ndan mezun olmuştur. Çeşitli hikâyeler kaleme almıştır. Gogol, 19. yüzyıl Rus edebiyatında romantizmden realizme geçiş dönemindeki en önemli isimlerden biri sayılır. Gogol'un en önemli eseri, Puşkin'in yazmasını öğütlediği ve desteklediği, Dante'nin *"İlahi Komedya"*sı örnek alınarak yazılmış, *"Ölü Canlar"* poemidir. Gogol, bu eserde, Rus topraklarında yaşayan toplulukların yaşam şekillerini ve kültürlerini kaleme almıştır. Köy köy dolaşıp ölmüş köleleri satın alan bir adamın başından geçenlerin anlatıldığı bu eserde Rusya'daki çiftlik yaşantısı, işçilerin ve mujiklerin toplum içerisindeki konumu, sınıflar arası farklılık, yaşam şekillerindeki değişiklik ve en önemlisi o dönem kırsal alandaki Rus kültürü anlatılmıştır.

Gogol toprak köleliğinden nefret etmiştir ve bu yüzden *"Ölü canlar"* eserinde toprak köleliğinin yanlışlığını öfkeyle dile getirmiş, bu sistemin ülkenin zayıflamasına, ekonomik ve kültürel yoksunluğa, köylülerin yok olmasına sebep olduğunu anlatmıştır. Gogol, bu eserde konuyu başarıyla işlemiş ve kendi fikrini açık bir biçimde ortaya koymuştur. *"Ölü Canlar"* eserinin başkahramanı olan Pavel İnanoviç Çiçikov, Rusya'daki toplumsal yaşamı betimlemiştir. Rusya'nın uçsuz bucaksız topraklarında, köylüler, esnaf ve toprak ağalarıyla tanışmıştır. Son derece zor koşullarda yaşayan Rus köylüsünün kırık dökük evlerini göstermiş ve Rusya'daki feodal yapının neden olduğu toplumsal, ekonomik çürümeye dile getirmiştir.

Gogol büyük bir ustalıkla eserinde sıradan ve küçük Rus insanını tasvir etmiştir. Eserin daha ilk sayfalarında meyhane kapısında bekleyen iki mujik görülür. Bunlar kendilerini içkiyle avutmaya çalışan kişilerdir. Daha içkileri bile bitmeden ne yapacaklarını, hayatlarını nasıl değiştireceklerini bilmeden kendilerini ezen kişilere karşı içlerinde nefret hissi uyanmaya başlamıştır. Eserde ayrıca Manilov, Koroboçka, Nozdrev, Sobakayeviç ve Plyuşkin gibi toprak ağaları tanıtılmıştır. Bu toprak ağaları aracılığıyla da ezilen kölelerin yaşamlarını, mujiklerin yaptıkları sahtekârlıkları daha net bir şekilde ayırt edilmiştir (Gogol 2007).

Gogol'un betimlemeleri Rusya'da serfliğin neden olduğu toplumsal, ekonomik sonuçları göstermesi açısından önemlidir. Özellikle köylünün yaşam koşulları son derece kötüdür. Aynı dönemde Avrupa'da feodal sistem yerini kapitalist işletmelere, pazara yönelik üretime bırakırken Rusya'da geniş araziler üzerinde feodal ayrıcalıklara sahip beyler, üretken bir ekonomiye katkı sağlayamamıştır. Bu durum Çar II. Aleksandr'ın serfliği

kaldırmasına kadar sürecektir. Serfliğin kaldırılması sonrasında ise köyden kentlere doğru yoğun bir nüfus hareketliliği başlamıştır.

Gogol, Nikola dönemi otokrasisini ve bu otokrasiyi aşma çabalarını bir başka “Nevski Bulvarı”nı anlatmış olduğu öyküsünde dile getirmiştir. Nevski bulvarı, şehrin en işlek ve en modern caddesidir. Nevski, her türden ve sınıftan insanın özgürce, arkasına bakmadan bir araya gelebildiği tek yerdir. Nevski, az gelişmiş bir ülkenin yüreğinde modern dünyanın tüm göz kamaştırıcı vaatlerini sunar.

Gogol’a göre bu sokağın en önemli yönü farklı sosyal sınıftan, farklı düşünceden insanların bulunduğu ve onların iletişim kurmasını sağlayan bir sokak olmasıdır. İnsanlar buraya görmek ve görülmek, iletişim kurmak, haberleşmek için gelmektedirler. Gogol, eserinde bunu şöyle ifade etmiştir:

“Nevski Bulvarı’ndan güzel bir yer yoktur, en azından Petersburg’da... Petersburg’un her şeyidir Nevski Bulvarı... Başkentimizin bu dilberi her şeyiyle pırıl pırıldır!.. Biliyorum, sıradan olsun, memur olsun Nevski Bulvarı’nın sakinlerinin bir teki bile hiçbir mutluluğa değişmez Nevski Bulvarı’nı. Değil, pek güzel bıyıkları olan, çok şık redingot giyen yirmi beşinde bir genç, sakalına ak düşmüş, tepesi gümüş bir tabak gibi parlayan yaşlılar da hayrandır Nevski Bulvarı’na... Nevski Bulvarı’na adımınızı atar atmaz, orada dolaşmak isteği dolar içinize. Önemli, erteleyemeyeceğiniz bir işiniz olsa bile, bulvara çıkmanızla birlikte işi gücü unutup verirsiniz. Tüm Petersburg’u sarmış olan günlük gereksinimlerle, çıkar telaşıyla gitmeyeceğiniz tek yer burasıdır. Nevski Bulvarı’nda karşılaştığınız biri; kaldırımlarında yürüyen yayaların yüzünde de, kupa arabalarıyla, yaylılarıyla uçarcasına gelip geçenlerin yüzünde de çıkarıcılık, açgözlülük okuyacağınız Morskaya, Gorohovaya, Liteynaya, Meşçanskaya veya başka sokaklarda göreceğiniz insanlardan sanki daha az bencilmiş gibi gelir size. Petersburgluların genel buluşma yeridir Nevski Bulvarı.” (Gogol 2011:7).

Fakat Nevski Bulvarı’nın bazı paradoksları da vardır. Bir yandan insanları yüz yüze getirirken öte yandan insanları öyle savurur ki insanlar birbirlerine yakından bakamazlar, odaklaşamazlar. Bu yüzden Nevski Bulvarı’nın sunduğu görünüş, bölünmüş ve parçalanmıştır. Petersburg’un gündelik hayatlarının, zamanın ve mekânın dışındadır Nevski Bulvarı. Burada dışarıda geçerli bütün kurallar askıya alınmıştır. Gogol, bunu kübist

bir resim tarzında ifade etmiştir: “Kaldırım ayaklarının altında kayıyordu, faytonlar dötrnala koşturan atları hareketsiz kalakaldılar; köprü açıldı ve tam ortasından koptu, bir ev baş aşağı döndü, bir nöbetçi kulübesi ona doğru yuvarlandı, nöbetçinin kasaturası bir dükkân tabelasının yaldızlı harfleri ve üzerine resmedilmiş bir makasla birlikte sanki gözbebeğine saplanacakmış gibi üzerine gelmeye başladı” (Gogol 2011).

3.2. 19. Yüzyıl Rus Romanında Nihilizm: Çernişevski ve Turgenyev

19. yüzyılda Rusya’da materyalizm, pozitivizm, anarşizm ve nihilizm gibi düşünceler tüm dünyada olduğu gibi Rusya’da da bazı Rus yazarları etkilemiştir. Rusya’da özellikle anarşizm, materyalizm, nihilizm gibi düşünceler, Çernişevski ve Turgenyev ismiyle bütünleşmiştir. Çernişevski, 12 Temmuz 1828’de, Saratov’da bir Ortodoks rahibinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Çernişevski, ilk başta rahip olabilmek için teoloji eğitimi görmüşse de, daha sonra fikrini değiştirerek St. Petersburg Üniversitesi’nde tarih ve filoloji eğitimi almıştır. Üniversite eğitimi boyunca, Hegel ve Feuerbach’ın çalışmalarının yanı sıra Fransız ütöpik sosyalistlerinin yazıları üzerine çalışmıştır. 1850’de üniversiteden mezun olan Çernişevski, 1853–62 yılları arasında *Sovremennik* (Çağdaş) adlı gazetenin baş editörlüğünü yapmıştır. Çernişevski, 6-7 Haziran 1862’de, hiçbir yeterli kanıt olmamasına rağmen, devlete karşı komplo hazırlamak suçlamasıyla tutuklanmıştır. Gizli bir duruşmayla Sibiry’a da ömür boyu sürgün cezasına çarptırılan Çernişevski, 20 yıl hapis yatmıştır. Çektiği işkenceler ve uzun sürgün onu Rus entelijensiyasının azizi mertebesine yükseltmiştir. En önemli yapıtını² hapis hane yazmıştır. Bu kitap modern Rus ruhunun gelişmesine yardım etmiştir. Bu kitap hem bir manifesto, hem de geleceğin öncülerinin el kitabı olmuştur. Yeni bir insandan söz eden Çernişevski’ye göre bu yeni insan yönetici sınıfa, aristokrasiye karşı korkusuzdur. Petro’nun Bronz Süvarisinin peşine takılmasına izin vermeyen, onu atıyla Neva nehrine fırlatan biridir (Berman 2010: 294). Çernişevski, Rus Narodnik hareketinin de kurucularından biridir. Halka gitmeyi, halktan başlayan bir kalkınma ve yenileşmeyi savunan bu hareket, yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarıya doğru bir modernleşme düşüncesini de yansıtmıştır.

² Nikola Çernişevski, *Nasıl Yapmalı*, Çev. Güneş Bozkaya, İstanbul: Yar Yayınları, 2011.

Narodnik hareketi sadece Rusya’da değil, Osmanlı egemenliği altındaki Balkanlarda daha sonra ise Türk aydınları üzerinde de etkili olmuştur. 1913’te Yusuf Akçura öncülüğünde çıkmaya başlayan “*Halka Doğru*” Narodnikliğin etkileri görülebilir. Narodnik hareketi halktan yola çıkarak, halkı merkez alarak bir millet inşası ve modernleşme taraftarıdır. Modernleşmeyi sosyal bünyeye uygun olmayan bazı reformlarla gerçekleştirmeye karşı çıkmıştır.

Rusya’da nihilizm düşüncesinin önemli ve etkili isimlerinden biri de Turgenyev’dir. Yaşadığı yıllarda Rus entelektüel yaşamında büyük etkiler yapmış bir isimdir. Hayatının büyük bölümünü Avrupa’da geçiren Turgenyev, Fransa’da Flaubert, Edmond de Concourt, Alphonse Daudet ve Emile Zola gibi tanınmış yazarlarla dostluk kurmuştur. Dostoyevski tarafından ağır şekillerde eleştirilmiştir. Dostoyevski’nin “*Yer Altından Notlar*” kitabında karikatürleştirdiği bir Turgenyev portresi çizilmiştir. Tolstoy’la düşmanlığı düello etmeye kadar varmıştır. Ele aldığı toplumsal konular ve Rus dilinin gelişmesine yaptığı katkılarla Turgenyev, Rus Edebiyatının en önemli isimlerinden biri olmuştur. Hiç kuşkusuz onun en önemli eseri, “*Babalar ve Oğullar*” romanı olarak kabul edilir.

Roman kahramanı Bazarov isimli bir tıp öğrencisidir. Bazarov, her tür şiiire, sanat ve ahlaka, mevcut tüm inanç ve kurumlara karşı çıkan, tüm çalışmasını ve enerjisini matematiğe ve bilimsel çalışmalara harcayan bir kişiliktir. “... Kurbağaların karınlarını açıp içinde ne var, diye bakıyorum ve bu şekilde, iki ayağımız üzerinde yürümemiz dışında pek farkımız olmayan bu kurbağalar sayesinde, bizim içimizde de neler olduğunu anlamaya çalışıyorum.” (Turgenyev, 2002: 24) Bazarov, bir nihilisttir. Kendini şöyle tanımlar: “... Hiçbir şeye saygısı olmayan insan...” (Turgenyev, 2002: 29) Hiçbir otoriteye boyun eğmeyen, hiçbir inancı, hiçbir prensibi benimsemeyen biridir.

Bazarov, bir nihilisttir. Ne geçmişin değerlerine, ne soylulara, ne köylülere ne de kutsal değerlere saygısı olan biridir. Karşısındaki eleştirmek çekinmeyen, kendi inandıklarını açıkça dile getiren, insanları etkileyen biridir. Ona hem yakınlık gösterilir ve aynı zamanda da korkulur. Kendi ailesine, toplumuna yabancılaşmıştır, Bazarov. Kendisini doktorluk mesleğine verir. Otopsi sırasında kaptığı bir mikrop yüzünden ölür.

Bazarov, yeni bir Rus kuşağının tipik bir temsilcisi olmuştur. Eski ile yeni arasındaki kopuşu temsil etmektedir. Muhafazakârlar, onu yıkıcı; liberaller ise onu fazla karikatürize bulmuştur. Turgenyev'e göre ise Bazarov, dinle, şiirle, vatanseverlikle, liberallerle, tabiatla, aşkla alay eden ve hiçbir otoriteye boyun eğmeyen bir ilerici ve devrimci biridir.

Türk modernleşmesi sürecinde de Bazarov kimliğinde bazı örnekler görülmüştür. Bu isimlerden biri Beşir Fuat'tır. Bir materyalist olan Beşir Fuat, bileklerini keserek intihar etmiştir. Bu yaptığı eylemi bir deney olarak görmüştür. Ölümünden sonra ise cesedinin bir kadavra olarak Tıbbiyeye bağışlanmasını istemiştir. (Okay 2008)

3.3. Ortodoks Rus Romanı: Dostoyevski ve Tolstoy

Rus edebiyatı denince akla gelen isimlerin en başında Dostoyevski ve Tolstoy gelir. “Suç ve Ceza”, “Karamazov Kardeşler” gibi eserleri ile dünyaca üne kavuşan Dostoyevski, 20 Ekim 1821'de Moskova'da doğmuştur. Annesi varlıklı bir tüccarın kızı, babası ise askeriyede doktordur. Babasından Fransızca ve Latince öğrenmiştir. 1837'de annesinin ölümü onu derinden sarsmıştır. Babası tarafından askeri okula kaydedilmiş ve buradan mezun olmuştur. Babası serfler tarafından öldürülmüştür. Bu dönemde sara hastalığına yakalanmıştır. İlk romanı “İnsancıklar”ı yazan Dostoyevski'nin eseri dönemin edebi çevresinde büyük bir etki yaratmıştır. Rus gerçekçi romanının öncüsü olarak görülmüştür.

Dostoyevski, Rusya'da Çar I. Nikola döneminde ağır baskılara maruz kalmış bir yazardır. 1848 Devrimlerinin Avrupa'da ve ülkesindeki etkilerinden ürken Çar I. Nikola'nın tutuklama furyasından etkilenenlerden biri de büyük Rus yazarı Dostoyevski olmuştur. Dostoyevski, bu tutuklamalarda önce idam cezasına çarptırılmış fakat sonra bu ceza 4 yıl hapis ve ardından 4 yıl sürgün cezasına çevrilmiştir. Bu hapis ve sürgün yılları onun Rus halkını daha yakından tanımasını da sağlamıştır (Türker 2006: 225).

Dostoyevski 1864'te yayımlanan “Yer Altından Notlar” kitabında Londra Hyde Park'te inşa edilen *Billur Saray* imgesi üzerinden bir modernleşme eleştirisi yapmıştır. Billur Saray tamamen matematikle inşa edilmiş bir saraydır ve kendi döneminde tıpkı Eyfel Kulesi gibi modernleşmeyi temsil etmiştir. Billur Saray, izleyicilerin nefesini kesmek için yapılmıştır. Britanya'nın dünya üzerindeki gücü ve egemenliğinin sembolü olmuştur.

Aynı zamanda geri kalmış toplumların da hayranlıkla izledikleri bir modernleşme arzusunu kamçulamıştır. Rusya için Billur Saray imgesi modernliğe sıçrama ile elde edilecek özgürlük ve mutluluğu ifade etmiştir. Rus modernleşmesinin psikik arzularının bir sembolü haline gelmiştir. (Berman, 2010:316) Dostoyevski'nin gözünde bu saray Batı rasyonalizmi, materyalizmi ve mekanik evren görüşünü temsil etmektedir. “Siz sonsuzluğa kadar ayakta kalacak bir billur saraya, yani şöyle bütün gözlerden uzak, keyfinizce dil çıkarmaya veya nanik yapmaya imkân olmayan bir saraya inanmışsınız. Hâlbuki ben, belki billurdan olduğu, ebediyete kadar göçmeyeceği ve karşısına geçip gizlice de olsa dil çıkaramayacağım için ondan çekiniyorum.” (Dostoyevski 2017: 39).

Dostoyevski Almanya gezisi sırasında Avrupa'nın Ruslar hakkındaki oryantalist yargulamaları ile karşılaşmıştır. Bunu açıktan söylemese bile ona hissettirmişlerdir. “Ama hiç fark etmez; bunu kastettiğinden o kadar emindim ki kendimi kaybettim” diyerek bu tepkisi ifade etmiştir. “Rus geri, Alman ileri” iddiasıdır bu Dostoyevski'yi kızdıran. “Cehenneme kadar yolun var!” diye düşünür, “biz semaveri icat ettik... bizim gazetelerimiz var... subayların yaptığı şeyleri yapıyoruz biz...” Kendi ülkesinin geriliğinden utanan bir Batı dışı aydının isyanı ve tepkisidir yaşanan. Köln köprüsüne (Billur Saray imgesi gibi) nefretle bakmıştır. Bir şişe kolonya alıp ilk trene atlayarak Fransa'ya giden yazar bütün Avrupa'da benzer durumlarla karşılaşmıştır (Berman, 2010: 322).

Dostoyevski'yi Rus gerçekçi romanının öncülerinden biri haline getiren eseri olan “İnsancıklar” isimli romanında 19. Yüzyılda şehirlere göç eden insanları yaşamış olduğu toplumsal, ekonomik sorunları yansıtmıştır. Bu sorunların başında yoksulluk, işsizlik vardır. Dostoyevski eserinde kırsal yaşamın zenginliği, doğallığı karşısında kent yaşamının yalnızlığı ve sefaletini karşılaştırmıştır. (Dostoyevski 2004)

Dostoyevski toplumsal sorunları ele aldığı kadar bireysel, psikolojik analizleri de ustalıkla eserlerinde yansıtmış bir yazardır. *Suç ve Ceza* romanında bireyin iç çelişkilerini, ahlaki kaygılarını ele almıştır. Ahlak ve bireyin iradesi arasındaki çelişki, suç çerçevesinde ele alınmıştır. Burada kökleri Fransız romantizmine ve Rousseau'ya giden bir kök söz konusudur. Bu düşüncenin asıl temsilcisi olan Napolyon, roman kahramanı Raskolnikov'un olmak istediği kişidir. Raskolnikov, karşısında durduğu

toplumun ahlaki ile barışmayı tercih etmiştir. Dostoyevski, kurtuluşu Rus geleneklerine dönerek acı ve teslimiyette bulmuştur (Türker, 2006: 229).

19. yüzyıl Rus aydınlarının büyük çoğunluğunda bu tür eleştiriler bulmak mümkündür. Önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi Rusya’da modernleşme, büyük toplumsal çalkantılara neden olmuştur. Bu kaotik durumun sorumlusu olarak modernleşme suçlanmıştır. Yerinden edilen köylüler, kentlerde artan yığınlar, işsizlik, ekonomik gelir dağılımındaki eşitsizlikler, Rus elitlerinin Batı hayranlığı içerisinde halktan kopuk yaşam biçimleri – tıpkı Tanzimat aydınları gibi- derin bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Dostoyevski’nin bu noktada Rus geleneklerine, geçmişe özlem duyması bir ölçüde modernleşme sürecinin sonuçlarına olan öfkenin de sonucu olarak görülebilir.

Dostoyevski, “Budala” romanında ahlak ve din konusundaki bağı ele almış ve burada Batı felsefesinin bireycilik ve rasyonalizm kavramları yerine teslimiyet, münzeviyet, sükûn, eylemsizlik ve acı çekerek kurtulmayı yerleştirmeye çalışmıştır. Burada betimlediği “Rus ülküsü”, Batılı değerlerle bozulmamış, Ortodoksluk öncesi Rus kültürünün yüceltilmesi ile ortaya çıkan bir dünya ülküsüdür (Türker, 2006: 225).

Ecinniler romanında ise Dostoyevski başta sosyalist sonra da Slavcı fikirleri ile kendini özdeşleştirmiştir. Romanda Turgenyev’in şahsında sosyalistlere saldırmıştır. Romanın sonunda bir Rus ihtilaline bakışını da gösterir. Dostoyevski’ye göre devrimciler Rusya’nın başına beladır. Onları içine şeytan girmiş ve bir uçuruma doğru koşan domuzlara benzetmiştir. Rusya’yı kurtaracak olan ona göre İsa’ya teslimiyettir.

Dostoyevski’ye göre Avrupa Roma’dan itibaren İsa’ya ihanet etmiştir. Hıristiyanlığı geç kabul eden Ruslar Roma etkisiyle zehirlenmedikleri için İsa’nın “Tanrısal imgesini bütün saflığıyla” koruyabilmişlerdir. E. H. Carr Dostoyevski’nin ahlaki, dini, milli inancının formülünü şöyle özetler: “Bir yanda bencillik= Katoliklik= İsa düşmanlığı= Avrupa; diğer yanda kardeşlik= Ortodoksluk= İsa= Rusya (Carr 2002: 257).

Dostoyevski, narod (halk) ve Ortodoksluk arasında kopmaz bir bağ olduğunu düşünmüştür. Danilevsky’nin Slav yayılcılığı ve Mesihçiliği için önerdiği agresif dış politikaya destek verenlerin başında yer almıştır. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı’nda yazdığı bir yazıda Osmanlı’ya karşı ilan edilen savaşı kutsamıştır (Dostoyevski 2005: 757-764). Ona göre bu savaş hem Türkler

tarafından ezilen Slav halklarını özgürleştirecek hem de Rusya'nın ahlaki bir temizlenmesini sağlayacaktır.

Dostoyevski, başyapıtı kabul edilen *Karamazov Kardeşler* romanında Rusya'nın yaşadığı bütün siyasal çatışmaları çeşitli karakterle ifade etmiş ve Rus Batılılaşmasının bir eleştirisini yapmıştır (Türker, 2006: 238-243). Romanda geçen başlıca tiplerden Baba Karamazov, Rus Çarı'nı temsil etmektedir. Oğullarıyla anlaşamayan, iki kadına âşık, ahlaki olarak yozlaşmış, hiçbir saygıyı hak etmeyen biri olarak betimlenmiştir Çar. Çar'ın iki eşinden biri Petro öncesi dönemi, ikincisi ise Petro sonrası dönemi temsil eder.

En büyük oğul Dimitri ise Rusya'yı temsil etmektedir. Akılla kavranması zor, irrasyonel bir tepkiye hareket eden fakat özde iyi şeyleri temsil eden bir karakterdir Dimitri. Dimitri'nin annesinin Çar'ın ilk eşi olması, onun Rusya'nın pre-modern dönemini temsil ettiğini göstermektedir. Dostoyevski, Slavofil düşüncesini bu Rus toplumuna dayandırmıştır.

Ortanca oğul İvan, nihilist ideoloji ve Batıcı kanadı temsil etmektedir. İsmi de İvan Turgenyev'den almıştır. En küçük çocuk Alyosha Rus ülküsünü temsil eder. Gayrimeşru oğul Smerdyakov ise halk yığınlarını temsil eder. Baba ve oğul Dimitri'nin âşık olduğu Grushenka Slav birliğini temsil etmektedir. İvan'ın ilgilendiği Katya, Rus aristokrasisidir. Slavofil düşüncelere yakın gözükmesine rağmen Slav birliği hedefinden uzaklaşmış ve düşkünleşmiş bir Rus aristokrasisidir bu. Peder Zosima ise Rus Ortodoks Kilisesi'ni temsil eder.

Romanda geçen İvan ve Alyosha arasındaki felsefi tartışmalar modernleşmenin başarısızlığını göstermeyi amaçlamıştır. Bu tartışmalar esnasında Smerdyakov'un tutumu önemlidir. Smerdyakov (halk yığınları ve sosyalistler) tercihini İvan'dan yana koymaktadır. Sosyalistler, Batıcı kanadı takip etmektedir.

Romanın sonunda Alyosha'nın Grushenka'yı Dimitri ile olmaya ikna etmesi, Dostoyevski'nin Slav birliği ve Ortodoksluğa verdiği önemi göstermektedir. Romanın sonunda İvan'ın delirmesi ve Dimitri'nin Amerika'ya kaçması ve sadece Alyosha'nın kalması Dostoyevski'nin Batıcılığın kendi iç çelişkileri ile ortadan kalkacağı ve sadece Rus ülküsünün kalacağını temsil etmektedir. (Türker, 2006:238-243)

19. yüzyıl Rus edebiyatçılarının ustalarından bir diğeri de hiç şüphesiz Tolstoy'dur. Tolstoy'un Rus toplumunu anlatmadaki başarısı, onun en büyük

Rus romancılarından biri yapmıştır. Tolstoy, 1828 tarihinde Rusya'nın Tula şehrinde doğmuştur. Aristokrat bir ailenin çocuğudur. Doğuştan Kont unvanı ile doğar. Babası, Rus-Fransız (Vatan Savaşı) Savaşı'na katılmış emekli bir yarbaydır. 2 yaşında annesini, 9 yaşında babasını kaybetmiş olan Tolstoy, akrabalarının yanına Kazan'a yerleşmiştir. 1843 yılında Kazan Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü'ne girerek burada Arapça ve Türkçe öğrenmiştir. Bu dönemde sık sık karar değiştiren Tolstoy, eğitimine arar verip, tekrar devam etmiştir. Fikirleri de sık sık değişmektedir. Bir dönem ateizme inanır, kumar oynar, başıboş bir yaşam sürer. 1851 yılında Kafkasya'da görevli asker olan kardeşinin yanına gelmiştir. Kırım Savaşı'nda Rus ordusunda görev alan yazar burada Kafkas doğasını ve insanların tanıma imkânı bulmuştur. Bu dönemde, *Kazaklar*, *Baskın*, *Orman Kesimi* romanlarını kaleme alır. Tolstoy, 1852'de yazdığı, Rus Terek Kazaklarını anlattığı romanında, iki ayrı dünyayı ele almıştır. Bunlardan biri, aristokratlardır. Öteki de hiçbir kültürle karşı karşıya gelmemiş, doğrudan doğruya halkın eseri olan geleneklerinden sıyrılmamış halk tabakasıdır. Dağlarda yaşayan Kazakların yaşamlarını kendine özgü üslubu ve zengin anlatımı ile almıştır. Romanda, bir köyde yaşamaya başlayan şehrili bir subayın (Olenin) karşısına çıkan bir köylüden (Yeroşka) daha yapay ve sıkıcı olduğu vurgulanır. Bu Tolstoy'un tercihini de yansıtır (Tolstoy 2009: 12-13). Tolstoy bu dönemde Kafkaslardaki savaşları ve Rus yayılmacılığına karşı direnen Çerkez, Çeçen, Dağıstanlı Müslümanların direnişini romanlarına konu edinmiştir. En büyük romanlarından biri olan *Hacı Murat*³ (Tolstoy 2003a) ise 1896 yılında bitirmiştir.

1855'te Petersburg'a geri dönmüş burada Turgenyev, Çernişevski gibi yazarlarla tanışmıştır. 1857 yılında Avrupa gezisine başlamıştır. Almanya, Fransa, İngiltere, İsviçre ve İtalya'yı ziyaret etmiştir. Avrupa'da aradığı ruhu bulamayan Tolstoy, eğitimsiz köylü çocuklarının eğitilmesine kendisini vermiş, okullar yapılmasına yardım etmiştir.

1870 yılında *Anna Karanina* romanını yazmıştır. Tolstoy, bu romanda dönemin aristokrasisinin temsil ettiği değerlerin biçimlendirdiği evlilik

³ Tolstoy, Hacı Murat romanında, Şeyh Şamil tarafından öldürülmek istendiği için Ruslara katılan Hacı Murat'ın hazin hikâyesini anlatır. (Tarihi gerçeklere göre Hacı Murat, Şeyh Şamil tarafından Rusların arasına yerleştirilmiştir) Romanda anlatılana göre, Hacı Murat, Şeyh Şamil'in sağ kolu iken, aralarında başlayan kan davası nedeniyle ayrı düşmüşlerdir. Hacı Murat'ta bunun üzerine Ruslara sığınmıştır.

yaşamını ve serfliğin kaldırılması sonrasındaki Rus köylüsünün durumunu anlatmıştır. 1880 yılından itibaren yaşadığı manevi bunalımlar sonucunda kendini dine vermiş, mutluluğun Tanrı'ya hizmet etmekte olduğunu düşünmüştür. Bu dönemde, *İtirafırlım*, *İvan İlyiç'in Ölümü*, *Sergey Baba ve Diriliş* kitaplarını yazmıştır. Fransız yazar Rommain Rolland, Tolstoy'un aradığı iç huzuru bulamamasını yorumlarken; onun düşüncelerinin yapmacık olmadığını, sadece kendini düşünen bir bencil olmayıp, insanların acılarından, düşkünlüklerinden kendinin sorumlu olduğunu düşünüyordu. "ayrıcılıklarından pay aldığı bu uygarlığın seçkin bir sınıfın milyonlarca insan uğruna feda ettiği bu korkunç putun kurbanlarıydı bunlar. Bu cinayetlerin kazancını kabul etmek onlara katılmaktı. Bunları ortaya sermedikçe rahatlayamadı bilinci." (Rolland 1995: 67)

Tolstoy, kendini köylülerin yaşamlarını düzeltilmesine adanmış bir yazardır. Bütün mal varlığını köylülere bağışlamak istemiş ama ailesi buna razı olmamıştır. Kilisenin otoritesini de reddeden Tolstoy, 1901 yılında Rus Ortodoks Kilisesi tarafından aforoz edilerek, dinsizlikle suçlanmıştır. Maksim Gorki, onun Tanrı görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Bana okuyayım diye verdiği günlüğünde garip bir özdeyişe çarpıldım: "Tanrı benim isteğimdir." Bugün kitabı verirken, bunun ne demek olduğunu sordum: "Bitmemiş bir düşünce", dedi, kısık gözlerle sayfaya bakarak. "Tanrı benim O'nu bilme isteğimdir demek istiyorum belki... Hayır, hayır o da değil..." (Gorki 1967: 15)

Tolstoy, en önemli eseri, *Savaş ve Barış*'tır. Romanda geçen karakterler beş yüz seksenin üstündedir ve bu karakterler inanılmayacak kadar canlı dile getirmiştir. Hepsi yaşanan hayatın bir parçasıdır. Roman, 1805'ten 1813'e kadar süren Napolyon Savaşları sırasında geçmektedir. Tolstoy, bu kitabı yazmadan önce savaş meydanlarında uzun incelemeler yapmıştır. Romanda karşıtlıklardan sık sık faydalanılır. Bir tarafta "halkların katili" Napolyon, diğer yanda halkın gücüne inanan Kutuzov. Bir tarafta sessiz ama başarılı Andrey Bolkonskiy, beceriksiz ama saf Piyer Bezuhov. Bir tarafta tutkulu bir çocuk Nataşa, diğer tarafta dışa kapanık Sonya. Bir tarafta kurnaz, gözü pek çeteci Tihon Şerbatiy, diğer tarafta uysal, sakin ve miskin Platon Karatayev (Tolstoy 2003b).

Tolstoy'un düşüncelerinde kötümserlik ve nihilizm yoktur. O, yaşamın değiştirilebileceğine ve insanın bunu yapabilecek yetenekte olduğuna inanır. Tolstoyculuk kötülüğe zor kullanarak karşı koymak yerine sevgiyi ön plana

çıkarmaktadır. Ona göre Hıristiyanlığın tek buyruğu sevgidir. Şehirdeki yaşamı ve bu yaşamın yapaylığına karşı, saf, doğal köylü yaşamını benimser. Tolstoy'un bu görüşleri Fransız romantizm akımından özellikle J. J. Rousseau'dan izler taşımaktadır. Çocukluğundan beri Rousseau gibi zorbalığa, yapaylığa karşı çıkmıştır.

4. SONUÇ

Rus modernleşmesi diğer Batı dışı toplumların modernleşme deneyimi gibi toplumsal bünyede derin yaralar açmıştır. Batı'da kendi iç dinamikleri içerisinde doğal bir biçimde gelişen modernleşme, Batı dışı toplumlarda bir devlet politikası ile yukarıdan aşağıya, hazır bazı reçetelerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bunun doğal sonucu ise aydınlarla halk arasındaki kopuş, yabancılaşma, ağır toplumsal, ekonomik, kültürel sorunların ortaya çıkması olmuştur. Rus toplumunda bu modernleşmeye karşı Rus bilincini, Rus ruhunu, Rus inancını merkez alan Narodnik, Slavist bazı düşünceler ortaya çıkmıştır. Yaşanan büyük alt üst oluşlar, Rus edebiyatına da yansımıştır.

19. Yüzyıl Rus edebiyatı hem edebi yetkinlik açısından hem de dönemin modernleşme sürecinin sonuçlarının izlenmesi açısından önemli bir kaynaktır. Feodal toprak sisteminin neden olduğu sorunlar, köylünün içler acısı durumu, kentlere göçün meydana getirdiği sonuçlar, Rus aydınlarının halktan kopuk sürdürdüğü yaşam biçimleri, Rus otokrasisi vb. konuları Rus edebiyatından izlemek, dönemi anlamak açısından zengin bir veri sahasıdır. Bu dönemde yaşayan Gogol, Puşkin, Çernişevski, Turgenyev, Dostoyevski, Tolstoy gibi yazarlar Rusya'nın hem modernleşme deneyimini hem de yaşadığı temel sorunları eserlerine yansıtmıştır.

Puşkin'in Bronz Süvari'si Petro'nun modernleşmesinin anıtı olarak görülen bir sembole saldırıdır. Petro'nun kurduğunu olduğu bu şehir, Rusya'nın topluma yabancı, tepeden aşağı modernleşme deneyiminin de sembolüdür. Puşkin, Nevski Bulvarı üzerinden de Rus toplumunu analiz etmiştir. Gogol özellikle *Ölü Canlar* isimli eserinde Rusya'daki serflikin akıl dışılığını göstermeye çalışmıştır.

Çernişevski ve Turgenyev Rusya'nın Batı karşıtı, radikal demokrasi taraftarı neslini temsil etmiştir. Bu dönemde Rusya'da güç kazanan sosyalist, anarşist, nihilist düşünceler bu yazarları etkisi altında bırakmıştır.

Çernişevski *Ne Yapmalı* eserinde, Turgenyev ise *Babalar ve Oğullar* isimli eserlerinde kendi sosyal görüşlerini ortaya koymuştur.

Dostoyevski ve Tolstoy ise Rusya'nın en büyük edebiyatçısıdır. Dostoyevski'nin eserleri özellikle de *Karamazov Kardeşler* Rus modernleşmesinin bütün yönleriyle eleştirisini içerir. Romandaki her kahraman, Rusya'nın simgelerinden birini temsil etmiştir. Onun için kurtuluş Rus ruhuna dönüşür.

Tolstoy ise özellikle *Savaş ve Barış* kitabıyla büyük bir başarı yakalamıştır. Dostoyevski'de ve hatta Rus yazarların çoğunda rastlanan şehir hayatı, modernleşme eleştirisi Tolstoy'da daha net çizgilerle ete kemiğe bürünmüştür. Tolstoy basit ve sade yaşamı, inancı, köylü yaşamını desteklemiştir. Kendini köylülerin yaşamına adamıştır. Kendine has bir Hıristiyanlık yorumu geliştirmiştir.

KAYNAKÇA

ANİSİMİOV, E.V., (1993). *The Reforms of Peter the Great : Progress Through Coercion in Russia*, M.E. Sharpe Armonk, New York.

BERMAN, Marshal, (2011). *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*, Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

BEST Steven & Douglas Kellner, (2001). *Postmodern Teori*. Çev. Mehmet Küçük, 2. Baskı, İstanbul:Ayrıntı Yayınları, 2001.

CARR, E. H., (2002). *Dostoyevski*. Çev. Ayhan Gerçeker, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇERNİŞEVSKİ, Nikola, (2003). *Nasıl Yapmalı*. Çev. Güneş Bozkaya, İstanbul: Yar Yayınları.

D'ENCAUSSE, Hélène Carrère, (2003). *Tamamlanmamış Rusya*. Çev. Reşat Uzmen , İstanbul: Ötüken Yayınları.

DOSTOYEVSKİ, F. M., (2004). *İnsancıklar*. Çev. Serpil Demirci, Ankara: Öteki Yayınları.

DOSTOYEVSKİ, F. M., (2005). *Bir Yazarın Günlüğü*. Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DOSTOYEVSKİ, F. M., (2009). *Puşkin Konuşması*. Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

DOSTOYEVSKİ, F. M., (2015) *Karamazov Kardeşler*. Çev. Ergin Altay, 16. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

DOSTOYEVSKİ, F. M., (2017). *Yer Altından Notlar*. Çev. Nihal Yalaza Taluy, 18. Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

GİDDENS, Anthony, (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersan Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

GOGOL, Nikolay V., (2007). *Ölü Canlar*. Çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları.

GOGOL, Nikolay V. (2011). “Nevski Bulvarı”, *Petersburg Öyküleri*. Çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları.

GORKİ, Maksim, (1967). *Tolstoy’dan Anılar*. Çev. Akşit Göktürk, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

GÖLE, Nilüfer, (2002). *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.

JEANNİERE, Abel, (1994). “Modernite Nedir?” Çev. Nilgün Küçük, *Modernite Versus Postmodernite İçinde*, Haz. Mehmet Küçük, Ankara: Vadi Yayınları.

KAHRAMAN, Hasan B., (2010). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

KİSSİNGER, Henry, (1994). *Diplomacy*. Simon and Schuster, Newyork.

KOHN, Hans, (1983). *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*. Çev. Agah Oktay Güner, 2. Baskı, İstanbul: Kervan Yayınları.

KOYRÉ, Aleksander, (1994). *19. Yüzyıl Başlarında Rusya’da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe*. Çev. İzzet Tanju, İstanbul: Belge Yayınları.

KURAT, Akdes Nimet, (1987). *Rusya Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

LAMARTİNE, A., (1991). *Osmanlı Tarihi*. Çev. Serhat Bayram, İstanbul: Sabah Gazetesi Yayınları.

OKAY, M. Orhan, (2008). *İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

ROLLAND, Rommain, (1995). *Tolstoy’un Hayatı*. Çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

SKOCPOL, Theda, (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. Çeviren S.Erdem Türközü,, Ankara: İmge Kitabevi.

SÜRER, Aydın, (2006). *19. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

TANJU, İzzet, (2007). *Batı Karşısında Milli Düşünce*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

TOLSTOY, Lev N., (2003a). *Hacı Murat*. Çev. Ayşe Yılmaz, İstanbul: Timaş Yayınları.

TOLSTOY, Lev N., (2003b). *Savaş ve Barış (I-II)*. Çev. Leyla Soykut, İstanbul: İletişim Yayınları.

TOLSTOY, Lev N., (2209). *Kazaklar*. Çev. Leyla Soykut, İstanbul: İletişim Yayınları.

TURGENYEV, İvan, (2002). *Babalar ve Oğullar*. Çev. Sibel Akyüz, İstanbul:Morpa Kültür Yayınları, 2002.

TÜRKER, Taşansu, (2006). "Karamazov Kardeşlerde Politik Sembolizm", *Ankara Üni. SBF Dergisi*, Sayı2, Cilt 61.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er, (2003). *Türk Modernleşmesi*. 5. Baskı, İstanbul: Lotus Yayınevi.

WALİCKİ, Andrzej, (1977). "Russian Social Thought: An Introduction to the Intellectual History of Nineteenth-Century Russia", *Russian Review*, Cilt: 36, Sayı: 1.

